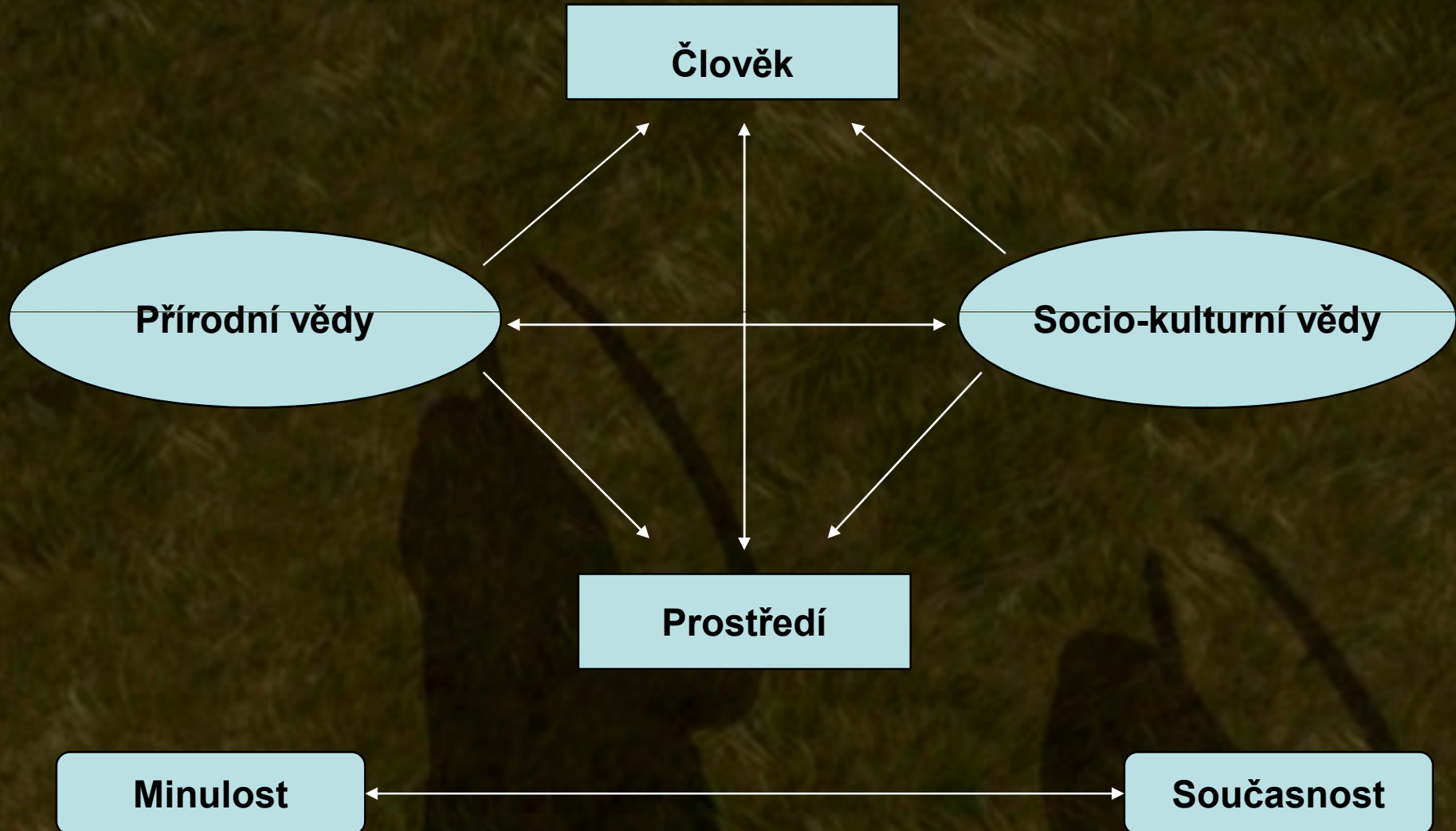

Paleoetnologie

Struktura přednášky

Mgr. Sandra Sázelová,
Ústav antropologie, PŘF MU
sabykkha@mail.muni.cz

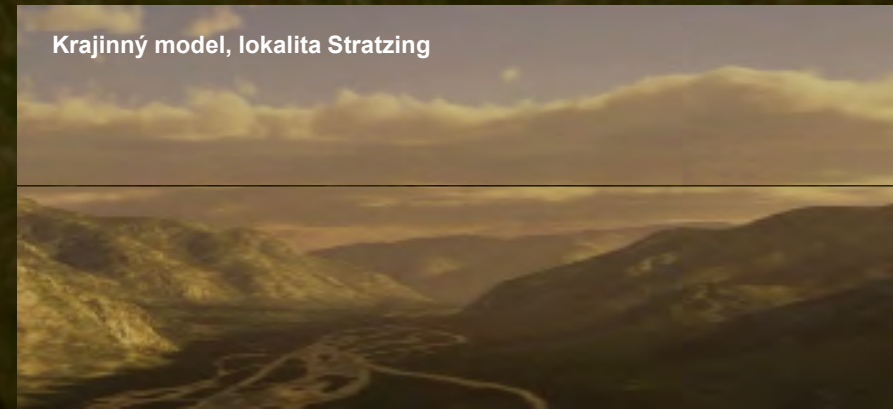
Paleoetnologie

Struktura paleoetnologie

I. Prostředí a ekologie

- *Topografický obraz* (krajina),
- *Geologické procesy* (vznik a vývoj hornin, sedimentace, zvětrávání, ovlivňující faktory)
- *Hydrologie a zdroje vod* (změny toků řek, minerální prameny, podzemní voda),
- *Biota* (vegetace a fauna),
- *Klima* (srážky, teploty, podnebí, vítr),
- *Sezónnost* (sluneční svit).

II. Ekonomie a obživa

- *Socio-ekonomický systém* (lovci/sběrači, nomádi, zemědělci, kombinace),
- *Potrava a její získávání* (zdroje domestikované/divoké; jejich vztah k sídlišti; osoby podílející se na obstarávání potravy; časová bilance; artefakty a techniky potřebné k získání),
- *Zpracování potravy uvnitř sídliště* (příprava a porcování; vaření; skladování; artefakty; jídelní vzorce; osoby zainteresované),
- *Nakládání s odpadky* (vztah k odpadkům, procesy zachování, post-depoziční změny),
- *Sezónnost*.

III. Geografická sídlištní strategie

- *Typ sídliště* (město, vesnice, kamp, ...),
- *Vnitřní uspořádání sídliště* (poloha obydlí, poloha dalších struktur, vznik a rozložení opuštěných obydlí, odpadové oblasti, vztah k pohřebním prostorám),
- *Vnější uspořádání sídliště* (poloha v krajině, vzdálenost vodních zdrojů, využití vegetace, atp.)
a jeho vztah k okolním sídlištím (teritorialita),
- *Velikost sídliště* (počet obydlí, počty ohnišť, odpadních jam, skladovacích prostor a sýpek a jejich vztah k velikosti sídliště).

IV. Demografická sídlištní strategie

- *Počet obyvatel*
- *Složení obyvatel* (příbuzenské vztahy, sociální postavení, hierarchizace podle věku, pohlaví, zaměstnání),
- *Rozložení obyvatel* (rozmístění obyvatel uvnitř obydlí, vzájemné sousedské vztahy),
- *Rozmístění hlavních a vedlejších aktivit uvnitř a vně sídliště,*
- *Sezónní pohyb* (letní-zimní sídla).

V. Kulturní artefakty

- *Složky materiální kultury* (architektura, pracovní nástroje a zbraně, oděvy a ozdoby, umění, aj.),
- *Procesy výroby* (zdroje a jejich využití, techniky výroby, časová bilance, vedlejší produkty, osoby podílející se na výrobě, variace formy a typu, faktory ovlivňující variaci, výuka výrobních procesů a další předávání),
- *Využití výrobku* (za jakým účelem, kým, vzorce použití, opravy),
- *Odložení výrobku* (co k tomu vedlo, konečná podoba a uložení nepoužívaného výrobku, další proměny a procesy).

VI. Symboly a rituály

- *Symbolismus* (význam symbolů, jejich vzájemné vztahy, sebeidentifikace),
- *Rituály* (porod – přechod – smrt; léčba, zajištění úlovku/úrody, zlepšení počasí..., záškodnictví),
- *Náboženské uspořádání* (bohové, duchové, vzájemné vztahy se společnostmi, mytologie).

Rekonstrukce pohřebního ritu lovce DV 16;
Jiří Brenner a Miriam Nývltová-Fišáková

Etnologické analogie

Aplikace etnologie

1) Terénní dokumentace:

- a) *Organizační dokumenty*: záznamy o lidech, místech, institucích, aj. spjatých s každodenní organizací výzkumu,
- b) *Terénní poznámky*: chronologicky řazené, všechny poznámky a dokumenty sesbírané během výzkumu,
- c) *Analytické dokumenty*: průběžný záznam procesu analýzy dat a jejich interpretace,
- d) *„Technické“ dokumenty*: fotodokumentace, dokumentární filmy a videozáznamy, záznamy rozhovorů, nákresy, mapy...

Terénní studie

2) Sběr dat

- a) rozhovory,
- b) životopisy,
- c) genealogické studie (rekonstrukce vztahů mezi příbuznými)
- d) vlastní pozorování.

Práce s informátory = jazykové bariéry, zprostředkovaný výběr dat, vtípký (Darwin a Jimmy Knoflíček = kanibalismus Ohňozemců)...

- **Spolupráce mimo-místo:** a) informanti s přímou životní zkušeností (tvůrci nebo pamětníci), kteří jsou zpovídáni mimo místo specifické činnosti či nálezové situace, neboť jejich transport by byl příliš obtížný (staří lidé, nemocní); b) informanti s nepřímou životní zkušeností (abstraktně či nepřímo informovaní o minulosti);
- **Spolupráce na-místě:** a) informanti s přímou životní zkušeností – nejcennější (vzpomínky, přesnější popisy, lokalizace...); b) informanti s nepřímou životní zkušeností (pomáhají pohybovat se v terénu...)

Studium sbírek a dokumentace

= umožňuje získat širší přehled o vybraných kulturních artefaktech a jejich použití; součást dobové dokumentace

X sbírky často postrádají přesnější informace o výrobě a funkčnosti artefaktů v konkrétních socio-ekonomických systémech nebo o jejich vztahu k dalším předmětům (obdobně u fotografií).

Foto: S. Sázelová, 2008.

Foto: E. Curtis, 1927; <http://www.old-picture.com/indians/Indian-Woman-Cooking.htm>; staženo: 5.8. 2008.

Studium etnografické literatury

= obsahuje množství relevantních informací a detailních popisů života a prostředí vybraných společností světa

X kvalita záznamu, rozsah popisu, různé předměty zájmu (autor x paleoetnolog) → omezuje vhodnost pro rekonstrukci minulých společností

Něndalský lovec

Aleutáné na lovu

Foto: Peuples de la Russia; 1862. Podle: http://hdl.loc.gov/loc.ndlpcoop/mtfxph.na0006a_06001; staženo: 8.8. 2007.

litografie z 18. století; Podle: http://mtfxph.na0002_05202 http://hdl.loc.gov/loc.ndlpcoop/mtfxph.na0002_05202; staženo: 8.8. 2007.

Modelování v paleoetnologii

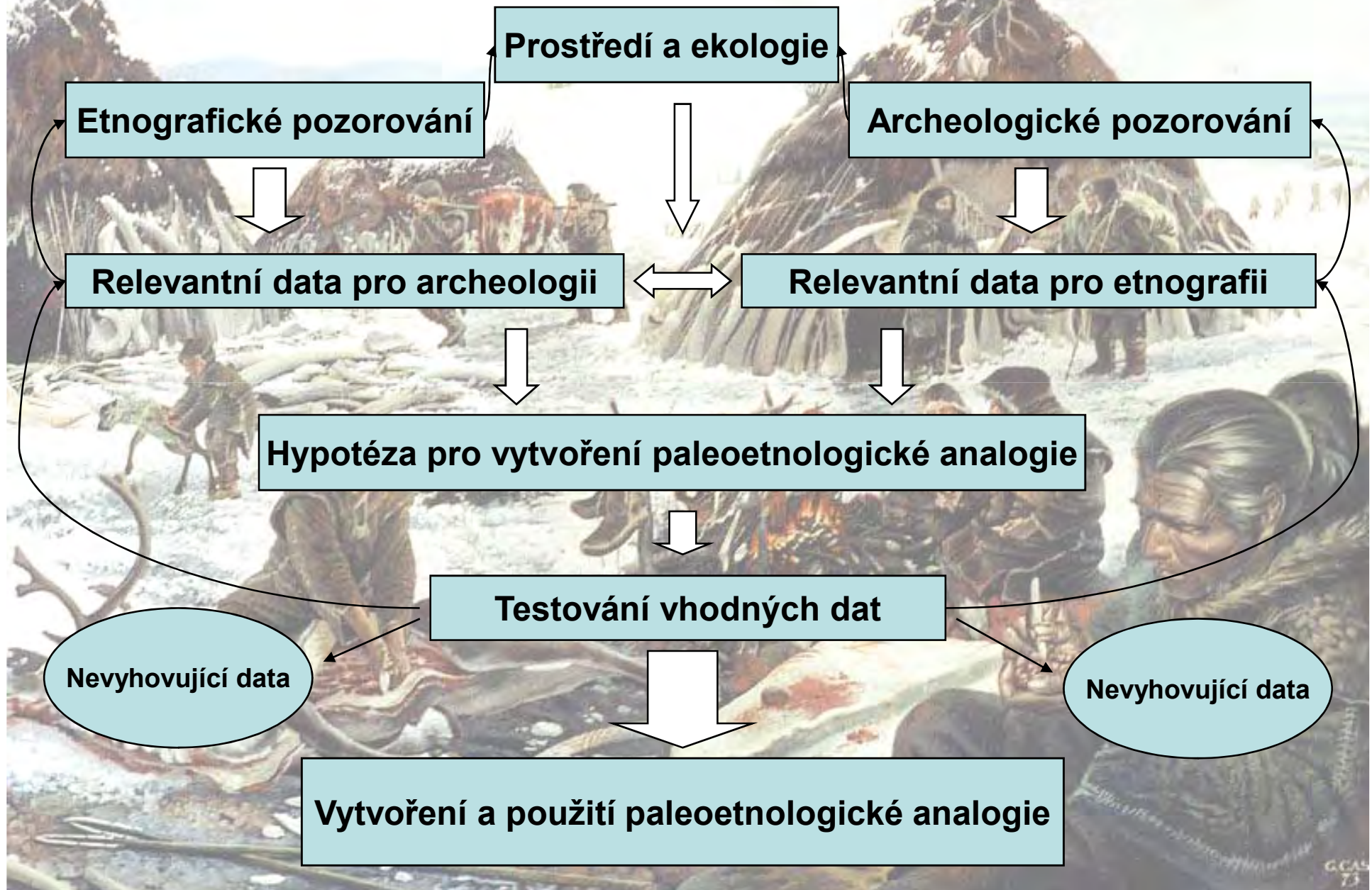
Modelujeme variabilitu lidského chování v různých kulturách a prostředích ➔ množství alternativních realit, které jsou potenciaálně přínosné, stejně tak jako zavádějící:

☞☞ práce s pravděpodobnostmi, etnologická analogie nemusí vždy poskytnout přesné ztotožnění s archeologickým materiálem (x žijící „fosilní záznam“),

👍 Kromě statické materiální složky kultury (archeologický kontext) můžeme mapovat dynamiku sociálního a symbolického systému (etnografický výzkum)

👉 Obrovská variabilita lidské kultury, můžeme najít analogii pro téměř každou archeologickou hypotézu

Vytváření modelů

Výběr srovnávaných sad

➤ Akumulace:

- *společnost dokumentovaná archeologicky,*
- *společnost dokumentovaná etnograficky*

➤ Limitující podmínky:

- *čas (minulost-současnost),*
- *prostor (geografická vzdálenost, prostředí),*
- *socio-ekonomický systém (lovci-sběrači – nomádi – zemědělci - kombinace)*

→ **Pravděpodobnost vzájemné podobnosti mezi dvěma společnostmi (dokumentovanými archeologicky a etnograficky) vzrůstá, čím blíže jsou si jejich socio-ekonomické systémy v čase a prostoru,**

→ **celková platnost užití paleoetnologické analogie tím pádem vzrůstá.**

Model diskontinuální

(Richard A. Gould, 1974)

též model všeobecně komparativní; metoda „hrubých zrn“

Model srovnává 2 datové sady, které jsou vzájemně ohraničeny časem, prostorem a/nebo socio-ekonomickým systémem → studované společnosti spolu „nemají nic společného“ (přesto záleží, co chceme studovat)

Př. 1) Proto-eskymácká kultura lovců-sběračů Ipiutak (SZ Aljaška) ⇔ Sališové, skupina z tzv. Prérijních indiánů (SZ USA, Kanada). V ipiutakských hrobech nálezy lidských a ptačích lebek (alka), které měly vykládané oči. Symbolický význam v sališské mytologii = alka propůjčuje oči slepému šamanu a odvádí ho ze světa lidí.

Ipiutakská lebka

nebo se shodují v některém z limitujících faktorů.

Př. 2) Využití recentních lovecko-sběračských společností při rekonstrukci mladopaleolitických lovců a sběračů střední Evropy – upřednostnění lovců-sběračů ze subarktických a arktických oblastí.

Model kontinuální

(Richard A. Gould, 1974)

těž model přímý historický; metoda „jemných zrn“

Srovnává 2 datové sady, které jsou vzájemně propojeny časem, prostorem a/nebo socio-ekonomickým systémem
→ studované společnosti mají kontinuální časoprostorový vývoj

Př. Malby z lokality Drakenberg (jižní Afrika) – k jejich interpretaci je využíváno symbolické struktury u dnešních Sanů.

„Man the Hunter“

Konference, Chicago (1966) - Irven DeVore & Richard B. Lee – snaha konkrétněji definovat lovecko-sběračské společnosti:

- 1) malé osobní vlastnictví, sociální systém založen na egalitářství;
- 2) vysoká pohyblivost jedinců uvnitř skupin, větší skupiny sezónně;
- 3) volná organizace, bez teritoriálních práv;
- 4) žádné skladování potravin;
- 5) žádná ze skupin nemá pevnou vazbu k určitému území.

→ Teorie „OAS“ (Original Affluent Society) = lovci a sběrači jako nejpůvodnější společnosti, které oplývají hojností a všechny lidské potřeby jsou lehce uspokojeny (x hladovění, hierarchizace usedlých lovců-sběračů...).

- *Affluent Society* (1958) – harvardský ekonom John K. Galbraight = kritika soukromého vlastnictví v USA po 2. světové válce.

Teorie 4-rozměrů

Rozdělení lovecko-sběračských společností podle pohyblivosti – sdílení potravy – skladování – teritoriality

(Peter Rowley-Conway, 1999)

- 1) OAS = pohyblivé skupiny, které málo nebo logisticky nevýznamně sdílejí své potravní zdroje; potrava může (Aborginci) a nemusí být skladována → v závislosti na její celoroční dostupnosti;
- 2) pohyblivé skupiny, které nebrání svá teritoria, v různé míře sdílejí potravní zdroje a skladují (většina Inuitů);
- 3) pohyblivé skupiny, které hájí svá teritoriální práva; v různé míře sdílejí potravní zdroje a skladují;
- 4) usedle žijící skupiny, které volí různé strategie při skladování potravy a obraně svých teritorií.

Komplexní lovci-sběrači

(David Yesner 1994; Jeanne Arnold 1996)

- polousedlé – usedlé společnosti, sociálně stratifikované (vč. otroctví),
- jsou natolik specializovaní v rámci svého přírodního prostředí, že jeho změny mohou vést až k zániku kultury (př. Gravettien, Kwakiutlové).

Použitá literatura

- Brumbach, H. J. - Jarvenpa, R. 1990: Archeologist-Ethnographer-Informant Relations: The Dynamics of Ethnoarchaeology in the Field. *Archeological Papers of the AAA*, 2, 39-46.
- Fagan, B. 1985: *In the Beginning: An Introduction to Archaeology*. Boston – Toronto: Little, Brown and Company.
- Chang, K. C. 1967: Major Aspects of the Interrelationship of Archaeology and Ethnology. *Current Anthropology*, 8, 227-243.
- Panter-Brick, C. – Rowley-Conwy, P. – Layton, R. 2001: *Hunter-Gatherers: An Interdisciplinary Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Soukup, V. 2004: *Dějiny antropologie – encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie sociální a kulturní antropologie*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Stiles, D. 1977: Ethnoarchaeology: A Discussion of Methods and Applications. *Man, New Series*, 12, 87-103.
- Svoboda, J. 1996: Ohňová země, Dolní Věstonice a etnoarcheologie. *Vesmír*, 75, 378-372.
- Van Reybrouck, D. G. 2000: *From Primitives to Primates: a History of Ethnographic and Primatological Analogies in the Study of Prehistory*. Leiden: Universiteit te Leiden.
- CD – *Eiszeit in Niederösterreich und Mähren*, Naturhistorisches Museum, Wien, 2008.
- *Sacreds in the Lost Cavern* – PC hra.